

גבולות היחידה: שמות פרק 2 פסוקים יד – כה

נושא היחידה: מכת הדם

כתבה: יעל דאר

מספר שיעורים: 1-2

הסבר כללי:

ביחידה זו נלמד על מכת הדם. זוהי המכה הראשונה מבין עשר המכות, והיא תשמש מעין דגם לשאר המכות. במכה הזו ילמדו התלמידים על מבנה המכה: אזהרה – אם יש, ביצוע ותגובת פרעה- לעיתים יש משא ומתן ואז הוא חוזר בו. ליחידה זו יש כמה מטרות:

ערך: מידה כנגד מידה, הכרת הטוב, מאבק באלוהי מצרים, אין עונשין אלא אם כן מזהירין.

מיומנות: הכרת המבנה: אזהרה (כוללת מטרה) וביצוע, זיהוי תגובת פרעה – אם הייתה.

ידע: הבנת המטרה, מהלך המכה, תוצאות המכה – במי/מה פגעה?

פתיחה:

נקיים בכיתה שיחה על חשיבות המים לאדם. מהם השימושים הרבים במים? החשוב ביותר הוא השתייה, ולאחריו – שימוש בבישול, רחצה, ניקיון, השקיה ועוד. בכך נשתדל להמחיש את העובדה שאין חיים בלי מים. היות והילדים כבר יודעים שזו המכה הראשונה, נשאל: מדוע בחר ה' לפתוח דווקא במכת הדם? יעלו תשובות מהתלמידים. כדאי לרשום על הלוח. התשובות, לאחר שיחה זו, יהיו קשורות לחשיבות המים ולפגיעה הגדולה בתשתית חשובה זו. אנחנו נוסיף שתי תשובות מעמיקות בהמשך. נוכל להראות כאן [מצגת](#) (בנספח 1 למהלך ההוראה) העוסקת בנילוס וחשיבותו למצרים.

עיון בפסוקים:

המורה מתחיל לקרוא את הפסוקים ומסביר.

(טו) "לֹךְ אֶל-פְּרַעֲה בַּבֶּקֶר, הִנֵּה יֵצֵא הַמַּיִמָּה, וְנִצְבְּתָ לְקִרְאָתוֹ, עַל-שֵׁפֶת הַיָּאֵר; וְהַמַּטָּה אֲשֶׁר-נִהַפְּךָ

לְנֶחֱשׁ, תִּקַּח בְּיָדְךָ"

פרעה חשב עצמו לאלוה (רש"י, ז', טו) בעיני המצרים. היאור – מקור המים הגדול – מאלוהי מצרים. כל אלה, פרעה והנילוס – אלים מהצד של פרעה. מאידך, משה מגיע עם המטה בידו,

שהוא סממן שלטוני. זה ממש מפגש האלים. אנו נראה, במהלך לימוד המכות, שהמכות הם ממש מאבק באלוהי מצרים. הוא 'מעז' להזהיר את פרעה על מכת הדם הקרבה, מכה שתפגע אנושות באחד מאלוהי מצרים.

רש"י, פס' י"ז, ד"ה: "ונהפכו לדם" – לפי שאין גשמים יורדים במצרים, ונילוס עולה ומשקה את הארץ, ומצרים עובדים לנילוס, לפיכך הלקה את יראתם ואחר כך הלקה אותם. רש"י קושר את שתי הסיבות שדברנו עליהן עד עתה: משום חשיבות המים ומשום שהמצרים עובדים את הנילוס. הפגיעה הראשונה היא באחד מאלוהי מצרים¹.

בשלב זה נכתוב על הלוח מה אנו מחפשים בהמשך קריאת הפסוקים²:

מכת דם

אזהרה: יש

המטרה: "בזאת תדע כי אני ה'" (פס' יז)

מי מבצע את המכה? אהרון

במי פגעה המכה? ביאור – מימי מצרים

תוצאות המכה: המים הפכו לדם, הדגה מתה, היאור באש, מצרים נלאים (נמענים) לשתות

מים מן היאור.

תגובת פרעה: "יִחַזַק לִב־פְּרַעֲהוּ וְלֹא־שָׁמַע אֶלְהֶם... וַיָּבֵא אֶל־בֵּיתוֹ; וְלֹא־שָׁת לְבוֹ, גַם־לְזֹאת" (כב

– כג)³

כעת נתחיל לקרוא את הפסוקים ונחפש את התשובות (כתובות באדום).

התבוננות

לאחר קריאת הפסוקים ואיסוף המידע, נקיים דיון על כמה נקודות ייחודיות למכת דם.

- אזהרה – אין עונשין אלא אם כן מזהירין – זה המקום להסביר פתגם זה ולראות כיצד הוא בא כאן לידי ביטוי.

- מטרה – להסביר שכאן המטרה היא הכרה במציאות ה'. פרעה יבין שיש ה' בעולם. לא מדובר כאן על השגחה ויכולת.

- המבצע: אהרון – זו ההזדמנות לדבר על הכרת הטוב (רש"י י"ט). ואפילו שמדובר בהכרת

הטוב לדומם, במקרה זה – היאור, כך צריך להיות יחס טוב לחפצים המשמשים אותנו ביומיום, שלא מזרק, נאבד או, חלילה, נשחית⁴.

- במי פגעה? להסביר את המושגים:

¹ ניתן לראות פגיעה באלוהי מצרים לאורך כל המכות. גם הצפרדע – אל הפריזון, מכות ארבה וחושך פגעו בשמש – שלא נראתה בתקופת מכות אלו, הבכורות ועוד. חוסר השליטה של פרעה- האלוה במה שקורה בארצו ומאידך – שליטה של אלוהות אחרת (ה') בתופעות הטבע המיוחדות הן תשובה למילותיו של פרעה: "לא ידעתי את ה', וגם את ישראל לא אשלח" (פרק ה', ב)

² כך נעשה בכל מכה ומכה.

³ ניתן לחלק תעודת זהות למכה, אותה ידביקו הילדים במחברת. לדוגמה לתעודה כזאת לחץ כאן (בנספח 3 למהלך ההוראה)

⁴ המעוניינים יכולים להרחיב בנושא מיחזור.

”וַיְנַטֵּה-יָדָךְ עַל-מִימֵי מִצְרַיִם: עַל-נְהַרְתָּם עַל-יַאֲרֵיהֶם וְעַל-אֲגַמְיָהֶם וְעַל כָּל-מְקוֹה מִימְיָהֶם--וַיְהִי-דָם; וְהָיָה דָם בְּכָל-אֶרֶץ מִצְרַיִם, וּבְעֵצִים וּבְאֲבָנִים”
נהרותם – נהר זורם – לא אגם. 'מושך', לשון רש"י. (כלומר: היאור עצמו, הנמשך למרחק רב.⁵)

יאורים – תעלות היוצאות מן הנילוס (ה'יאור') אל השדות. תעלה מלאכותית שנוצרה בידי אדם.

אגמים – מקווה מים עומדים (לא זורמים, בניגוד לנהר, ולא מלאכותיים כמו ה'יאורים').
כל מקווה מימיהם – משפט כללי המסכם את הפרטים הכתובים לפניו.
בעצים ובאבנים – היות ואין מים בד"כ בעץ ואבן, נצטרך לפירוש רש"י: "מים שבכלי העץ ובכלי האבן" – כלומר, גם אם היו מים בבית של מצרי, מים שאינם מחוברים לנילוס ע"י 'נהר', 'יאור' או 'אגם' – גם מים אלה שבתוך הכלים יהפכו לדם. התורה מדברת על כלים מעץ ואבן, בחינת: דיבר הכתוב בהווה (התורה נותנת דוגמאות מהזמן שלה). אפשר לצייר את כל אלה.

בתמונה הבאה (סטף) נוכל לראות שדה ותעלות סביבו. בתמונה התעלות יבשות, אך ניתן להקרין, ולהוסיף את המים על הלוח תוך כדי ציור והקרנה. הברכה בסטף נמצאת במפלס אחד מעל השדה המצולם, כך שהמים מגיעים מן הברכה לתעלות, ומשם לשדה.

ניתן לצפות בתמונה זו באופן ברור יותר [בנספח השני](#) למהלך ההוראה.

תגובה: במכות הראשונות אנו עדים לכך שהחרטומים מגיבים אף הם. **”וַיַּעֲשׂוּ-כֵן חַרְטֻמֵי מִצְרַיִם, בְּלִטְיָהֶם”** (פסי כ"ב)– גם החרטומים מצליחים להפוך מים לדם.
נשאלת השאלה כיצד הצליחו גם החרטומים לעשות כך? וכן, מהיכן היה מים לחרטומים כדי להפוך אותם לדם?

⁵ היאור הוא הנהר השני באורכו בעולם.

פירוש ראב"ע לפרק ז' פס' כד: מסתמך על המסופר בפסוק, שהמצרים חפרו בעומק האדמה, ושם, כנראה, מצאו מים שלא הפכו לדם. "וַיִּחְפְּרוּ כָּל-מִצְרַיִם סְבִיבַת הַיָּאֵר, מֵיָמִים לְשָׁתוֹת: כִּי לֹא יָכְלוּ לְשָׁתֵת, מִמַּיְמֵי הַיָּאֵר" – משמע, יכלו לשתות מהמים שסביבות היאור. ואלה מילותיו של ראב"ע (בפסוק כ"ב):

"ויש לשאול: אם על יד אהרן נהפכו כל מימי מצרים לדם, אנה מצאו החרטומים מים והפכום? והתשובה אהרן לא הפך, רק (אלא) המים שהיו על הארץ. לא המים שהיו תחת הארץ, והחרטומים חפרו והוציאו מים והראו כי נהפכו לדם, ויש הפרש גדול בין מעשה אהרון ובין מעשיהם. כי אהרון הפך כל היאור שהיה לפניו וכל מים שהיה בכל גבול מצרים שלא היה רואה אותם, ועוד כי הפך מים שאינם עומדים רק רצים תמיד ומים אחרים באים, ועוד כי עמדה המכה שבעת ימים, והחרטומים לא הראו שהפכו רק מים מעטים עומדים בכלי, וזה היה רגע אחד עד ששב פרעה אל ביתו"

כלומר, החרטומים מצאו מים בבארות שחפרו לאחר תחילת המכה. כמו"כ הם פעלו על מעט מים בכלי, ולא על מים זורמים, שמתחלפים ללא הרף, וכל זה רק לזמן קצר.⁶

נשאל את הילדים: כיצד, לפי ראב"ע, היו מים לחרטומים? וכן, מהם ההבדלים בין מעשה אהרון למעשי החרטומים.

הצעות להמחשה:

בחלק הראשון, בו מדברים על חשיבות המים, ניתן להקרין את [המצגת](#) בה נראה היאור – הנהר הגדול של מצרים, ומסביבו מדבר. אין מים. להמחיש את הסכנה הגדולה למצרים בפגיעה ביאור. במצגת חמש תמונות הממחישות את גודלו של היאור וכמות המים שבו. כשמדברים על צורת החקלאות ליד היאור ניתן להשתמש [בתמונה](#) שלמעלה.

⁶ למורה - ועל כוחם של החרטומים יש להוסיף שאכן קיימים כוחות מיוחדים לבני אנוש, אך אלה הם כוחות טומאה. זה לא כמו נביא שעושה נס בשם ה'. התורה בעצמה מתייחסת למציאות של מכשפה (שאסור לחיות), מעלה באוב, ידעוני, דורש אל המתים. התורה לא אומרת שאין כוחות כאלה, אלא שאסור לנו לפנות אליהם. יש להם יכולת מוגבלת, ובהמשך המכות נראה את מוגבלותם של החרטומים, שהכירו ראשונים במציאות ה' באמרם: "אֶצְבַּע אֱלֹהִים הוּא". במכת השחין נאמר: "וְלֹא-יָכְלוּ הַחַרְטוּמִּים, לַעֲמֹד לִפְנֵי מִשֶּׁה--מִפְּנֵי הַשְּׁחִין".

מסרים והפנמה:

כתיבת דו שיח בין אם מצריה לבנה או לשכנתה בנושא הפיכת המים לדם. האנשים רוצים לבשל/ לשתות, להתקלח וכד'. בדו שיח צריך להביא לידי ביטוי את הפגיעה של מכת הדם ביאור וסביבותיו, וכמובן – באלוהות.

אפשרות אחרת (או לתת לילדים מסוימים) לצייר ציור שיש בו פרטי מכת הדם, ולצטט פסוקים מתאימים לפרטי הציור.

מבט שלם:

למדנו שתי סיבות לכך שהמכות התחילו בדם:

1. היאור הוא מקור המים החשוב – ולכן תהיה בזה פגיעה חמורה.
2. היאור הוא אחד מאלוהי מצרים. הפגיעה בו תערער את האמונה של המצרים.
3. סיבה נוספת נאמר כעת:⁷

נפתח בכך שראינו שאין עונשין אלא אם כן מזהירין. וראינו שיש אזהרה. ניתן לספר על עונש שניתן בכיתה. אחד התלמידים לא הכין שיעורי בית, והמורה הענישו שלא לצאת לטיול השנתי. איך תגיבו? הילדים יאמרו שאין קשר בין העונש לחטא. העונש לא קשור מבחינת התוכן, וגם לא עומד ביחס הוגן לחטא. אנחנו מחפשים עונש שקשור לחטא, ובמילים אחרות: מידה כנגד מידה.

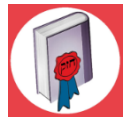
נשאל: איך מכת הדם יכולה להיות מידה כנגד מידה?

מדרש לקח טוב:

"לפי ששפכו דמם של ישראל כמים - נהפכו לדם יאוריהם..." (ע"פ תהילים ע"ח, מד').

מול: שפכו דמם כמים – התוצאה: נהפכו לדם – יאוריהם (מימיהם)

סיכום:

למדנו הרבה מושגים על כל המכות ובמיוחד על מכת הדם. אזהרה, פגיעה, אלוהי מצרים. נסו לחשוב, לקראת השיעור הבא, כיצד הצפרדע מתקשרת לכל זה... (שאלת רשות, למחשבה).

⁷ חלק זה – לפי שיקול דעת המורה. יש כיתות בהן הנושא קשה. מידה כנגד מידה בפסוק זה – לא נחשב 'פשט'. שפכו דמם כמים – הרי באמת דמם של בני"א לא נהפך למים. יש כאן דימוי. אבל המידה שכנגד – היא אמיתית, אין בה דימוי. באמת המים הפכו לדם. יש לומר שגם אם המדרש מטפורי הוא בכל זאת משקף מידה כנגד מידה. הם פגעו בישראל על ידי היאור, והשם פוגע במצרים בחזרה על ידי היאור...

